

ПУБЛІКАЦІЇ ДОКУМЕНТІВ

С. В. Сохань

кандидат історичних наук

*Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського*

м. Київ

АКТОВІ ДОКУМЕНТИ КИЇВСЬКОГО ЗОЛОТОВЕРХОГО МИХАЙЛІВСЬКОГО МОНАСТИРЯ НА БОДАКІВСЬКІ, ХРУЛІВСЬКІ І ВЕДКАЛІВСЬКІ ЗЕМЛІ

Документи, представлені до публікації, відіграють важливу роль у вивченні історії монастирського землеволодіння XVII–XVIII ст., зокрема, відтворюють процес надбання монастирської власності та характер соціально-політичних відносин в суспільстві, на яких ґрунтувалися власницькі права монастирів. Розмежування земель між державною та приватною власністю засвідчує значна кількість актових документів, які формували певні юридичні стосунки між приватними особами, особами та державою, державою та церквою. Прикладом офіційних документів, які закріплювали права власників на подаровані або куплені землі і відтворювали формування стосунків “державна і особа”, є універсал Івана Мазепи від 11 січня 1689 р., наданий панові Григорієві Гамалії на села Хоружівка, Бодаква і млини на Хрулівській греблі¹. Разом із зазначеним універсалом представлені дві духівниці – Григорія Гамалії та його дружини, що належать до приватноправових актів і дають можливість простежити складний процес формування стосунків “особа і церква”, що відбивають особливості соціально-економічних та політичних відносин в Україні певного періоду.

Наведені нижче документи зберігаються в фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського

© С. В. Сохань, 2007

і становлять лише невеличку частину оригіналів майнових документів київських монастирів із збірки Київської казенної палати із складеної колекції ЦАМ². Важливість вивчення та оприлюднення цих документів підтверджуються автентичністю пам'яток, що є не тільки джерелом для дослідження історії монастирської власності Київського Золотоверхого Михайлівського монастиря, але й джерелом до вивчення родинних пріоритетів козацької старшини за духовними заповітами.

Київський Золотоверхий Михайлівський монастир у XVI ст., як і всі київські монастирі після спустошливих нападів татар, був зруйнований. Відбудова монастиря почалася ще на початку XVI ст. з надання привілеїв 1522–1523 рр. польських королів. Так, привілей Сигізмунда I від 15 травня 1523 р., наданий київському воєводі Андрію Немировичу, містив відомості, що ігумен Макарій мав право реставрувати спустошений Михайлівський монастир і організувати монастирську общину без втручання до його справ митрополита і воєводи. У грамоті зазначалося: “А онъ (Макарій) маєть тамъ монастырьъ збудовати и общину в немъ справити, подле ихъ закону Греческого по тому, как и по инымъ монастыремъ. И землю к тому монастырю маєт держати, по давному как перед тымъ бывало по самыи вал и по Лядскія ворота и по Евсикову долину, по старую дорогу, по Михайловский узвозъ”³.

Пізніше монастир отримувал земельні маєтності від багатьох своїх покровителів, серед яких були і гетьмани України. Документи монастиря підтверджують право володіння маєтностями на території Київщини, Чернігівщини, Полтавщини та частково Сумщини. У даному випадку, на прикладі оригіналів документів Київського Золотоверхого Михайлівського монастиря⁴ є можливість простежити історію сіл Полтавської і Сумської областей, шляхи розширення монастирської земельної власності за рахунок козацької старшини, до якої належала родина Гамалій, мотиви та причини переходу земель різним власникам, відмінність приводів надання і підтвердження маєтностей державою козацькій старшині та монастирям протягом другої пол. XVII ст.

Документ №1 є універсал Івана Мазепи, виданий в Батурині 11 січня 1689 р. видатному українському військовому діячеві другої половини XVII ст. Григорію Михайловичу Гамалії (р.н. невід.–1702). Його політична та військова кар'єра випала на важкий період в історії України, який отримав назву “Руїна” (1658–1686).

Родина Гамалій належала до давнього польського шляхетного роду, який мав маєтності в Подільському воєводстві Летичівського повіту. У списку заслуг Григорія Гамалії в розбудові української держави значне місце належить його участі в національно-визвольній війні 1648–1657 рр. українського народу під проводом Богдана Хмельницького. У 1655 р. він здобув місто Корсунь. Був сотником пириятинським (1663), полковником лубенським (1665–1668; 1687–1688), полковником паволоцьким (1672–1673), генеральним осавулою і наказним гетьманом (1674). Від гетьмана Івана Виговського в 1659 р. їздив послом до турецького султана. Після участі в переговорах як член посольства гетьмана Івана Брюховецького до царя Олексія Михайловича у 1665 р. отримав царську грамоту на дворянство і село Хоружівка у Костянтинівській сотні Лубенського полку. У 1668 р. разом з генеральним обозним Іваном Безпалим і канцеляристом Кашперовичем брав участь у дипломатичній місії в Стамбулі, де обговорювалися умови переходу України під протекторат Османської імперії⁵.

У кінці 60-х років XVII ст. Григорій Гамалія перейшов на бік правобережного гетьмана Петра Дорошенка і брав участь у багатьох військових операціях, які супроводжувалися жорстоким протидією політично незрілої козацької еліти. Був командиром Дорошенкового відділу у травні 1669 р. в битві між загонами лівобережного гетьмана Дем'яна Многогрішного (Ігнатовича) та правобережного гетьмана Петра Дорошенка під селом Рогинці неподалік міста Ромни⁶. Але після падіння популярності Петра Дорошенка через султанську протекцію, влітку 1675 р. Григорій Гамалія розчарувався у політиці свого гетьмана і покинув його, відійшовши від активної політичної діяльності. Тільки з приходом до влади Івана Мазепи, у 1687 р. він повертається до державної служби на посаду лубенського полковника.

Внутрішня політика Івана Мазепи базувалася на прагненні утворити міцний привілейований стан, на який можна було б спертися в боротьбі за незалежність. Тому він щедро роздавав маєтності козацькій старшині, притягаючи її на свій бік. У цьому контексті представлений до публікації універсал Івана Мазепи від 11 січня 1689 р. є обґрунтованою винагородою Григорію Гамалії за вищеписані його «услуги» Війську Запорозькому та «працовите роненіє». В документі підтверджувалося право власності на село Хоружівка з людьми посполитими та грунтами, прилеглими до річки Терн,

село Бодаква у Сенчанській сотні Лубенського полку та на млини на Хрулівській греблі на р. Сулі, стверджене царською грамотою 31 січня 1690 р. Процес приєднання прилеглих земель до вже наданої власності ілюструє той факт, що через місяць після царської грамоти виходить універсал Івана Мазепи від 5 березня 1690 р., який додатково до Хрулівських млинів пожалував ще і село Хрулі з людьми “тяглими”⁷.

Документи №2 і №3 – духівниці подружжя Гамалії – Григорія та Марії, написані відповідно 16 листопада 1694 р. та 17 серпня 1716 р., які юридично оформлювали право володіння маєтностями родини. Як історичні джерела, спадкові актові документи, до яких відносяться духівниці, фактично ілюструють зміни в землеволодінні на території України, але, маючи соціально-психологічне забарвлення змісту текстів, вони відображують, окрім родинних пріоритетів козацької старшини, ще й психологічні портрети типових представників української еліти. Тому інтерес до цього виду актових документів завжди привертав увагу багатьох дослідників. Зокрема, в своїх дослідженнях до них зверталися історики О. Лазаревський, В. Модзалевський, Н. Микитась, І. Ситий, Ю. Мицик та ін.⁸

Єдність і злагода подружжя Гамалії відчувається у ставленні Григорія до своєї “милої малжонки”, з якою прожив не один десяток років. У зв’язку з тим, що дітей у Григорія Гамалії не було, всі свої маєтності він заповідав дружині, підкреслюючи, що вони “верною працею” були набуті протягом життя. У заповіті Григорія простежується ставлення тестатора до майбутньої долі спадку, яке ймовірно обговорювалося з Марією заздалегідь, а саме оформлення легкації до лохвицьких церковних святих місць і церков та висловлювання власної волі щодо місця поховання – Храм Різдва Пречистої Діви Богородиці в Лохвиці.

Після смерті Григорія Гамалії, за попередньою домовленістю Марії Гамалії з ігуменом Мгарського Лубенського монастиря Філаретом Кошаківським, що було підтверджено в її духівниці від 11 грудня 1710 р.⁹, частина спадщини лубенського полковника надходила до власності цього монастиря. Але пізніше ставлення Марії Гамалії до розподілу спадщини змінюється. 12 травня 1712 р. вона надає Київському Золотоверхому Михайлівському монастирю дарчу на хутір Ведкалівка, який знаходився за Пісками, під селом Коновалом¹⁰, з приналежностями. Остання духівниця Марії Гамалії від 17 серпня 1716 р. містить відомості, що на змінення її

кардинального рішення стосовно розподілу спадку чоловіка, насамперед, вплинуло “поважное рейментарское писаніє” гетьмана Івана Скоропадського щодо передачі маєтностей Київському Золотоверхому Михайлівському монастирю. Так, вже з універсалу Івана Скоропадського, наданого в Русанові 15 жовтня 1713 р., що регламентував “сквапливе” без гетьманського відома, рішення Марії Гамалії віддати маєтності Мгарському Лубенському монастирю, простежується наполегливий тиск гетьмана на “добровільне волевиявлення” Марії, з посиленням на прохання ігумена Київського Золотоверхого Михайлівського монастиря Іоаникія Сенютовича легувати Київському Золотоверхому Михайлівському монастирю спадок – “словесно доносил и просил нашего (гетьманського. – С.С.) на тоє потверженя и сама она пане Гамалеина чрез писма свои осведчала, и тую свою повторную легкацію до дыспозій нашой полецила”¹¹. Жалуваною грамотою Петра I від 4 лютого 1716 р. підтверджувалося право на володіння маєтностями монастиря, серед яких: село Бодаква, хутор Ведкалівка, село Хруль з людьми, орними і неорними землями, на двадцять хат, два млина на шість мучних каменів і три ступних на греблі Хрулівській, на річці Сулі, в полку Лубенському Сенчанській сотні, що були подаровані Марією Гамалією монастирю¹².

Отже, після всіх перипетій із переписом маєтностей Мгарському Лубенському та Київському Золотоверхому Михайлівському монастирям більша частина стала монастирською власністю Київського монастиря, а менша частина (інші млини на Хрулівській греблі, сад під Христинівкою та слобідка Гамаліївка¹³) дісталася онуку Андрія Михайловича Гамалії, рідного брата Григорія Михайловича Гамалії, Івану Михайловичу Гамалії. Вірогідно, далека відстань від Києва призвела до подальшого закріплення заповітних маєтностей Марії Гамалії до приписного Красногірського Чорнуського монастиря, офіційно затвердженого грамотою митрополита київського Іоасафа Кроковського від 21 жовтня 1713 р.¹⁴

Запропоновані до публікації документи репрезентують один з показових прикладів отримання монастирської власності в період козацької доби. У нижчеподаних документах відтворюється шлях проходження через правові стосунки землевласників – від приватного до церковного. Цікаві відомості, що вміщуються в “сухих” актових документах, оформлених за усталеною формою, переплітаються звичайними побутовими фактами життя заможної козацької

родини Гамалій з історичними фактами політичного та суспільного життя в Україні.

Документи написані українським скорописом, коричневим та чорним чорнилом, старі шифри проставлені олівцем. Документ № 1 (універсал гетьмана Івана Мазепи) має залишки круглої воскової печатки Війська Запорозького червоного кольору. Справа внизу арк. 2 зв. документа №2 (духівниця Григорія Гамалії) містяться дві печатки: овальна воскова Лохвицької міської ратуші та восьмикутна воскова лохвицького протопопа з літерами “П.И.” (Петро Іванович) темно-зеленого кольору під прямокутними кустодіями. В документі №3 (духівниця Марії Гамалії) зліва посередині арк. 1 зв. міститься одна кругла сургучна особиста печатка з літерами “Г.Г.” (Григорій Гамалія) червоного кольору. На згинах аркушів папір пошкоджений, є темні плями, в документі № 2 папір надрізаний для притиснення печаток.

Передача текстів документів наближена до оригіналу. Зберігаються літери **ѣ, ы, ѝ** (як передача українського звука **ї**); **йот** передається літерою **й**, **ѡ – о, ѧ, ѧ – я, ѣ – е**. Латинські літери **z, g** залишаються. Виносні літери вносяться в рядок і виділяються курсивом. Слова під титлами розкриваються без позначення, діакритичні знаки та паєрки опускаються. Зберігається пунктуація в тексті. Закінчення аркушів текстів документів позначається знаком “//”. З великої літери пишуться власні імена та географічні назви, відповідно до сучасного правопису. Дати, передані кириличними літерами, передаються арабськими цифрами в квадратних дужках.

№ 1.

1689, січня 11. Батурин. – **Універсал Івана Мазепи панові Григорієві Гамалії на села Хоружівка, Бодаква і млини на Хрулівській греблі**

Пресвѣтлѣишихъ и державнѣишихъ великихъ *государей* царей и великихъ князеи Іоанна Алексѣевича Петра Алексѣевича и великой *государини* благовѣрной царевны и великой княжны Софій Алексѣевни всея Великія и Малыя и Бѣлыя Россій¹⁵ самодержцевъ ихъ царского пресвѣтлого величества подданный¹⁶ Войска Запорожского¹⁷ обойхъ сторонъ Днѣпра гетманъ Іоанъ Степановичъ Мазепа.

Ознаймуемъ симъ нашимъ унѣверсаломъ ихъ же царского пресвѣтлого величества Воиска Запорозкого всей старшинѣ и чернѣ

особливе пану полковникови лубенскому, старшинѣ полковой и городской тамошней и каждому кому о томъ належитъ вѣдати. Ижъ по божой милости и по преможномъ монаршомъ пресвѣтлѣишихъ и державнѣишихъ великихъ государей и великіе государины ихъ царского пресвѣтлого величества указу справуючы мы гетманъ всякіе в Малой Россій порядки; а маючы в нашомъ ласкавомъ рейментарскомъ респектѣ годные и вѣрные ку пресвѣтлому монаршому ихъ царской пресвѣтлого величества службы, у Воиску Запорозкомъ пана Григорія Гамалѣи значного товариша войскового працовите роненіе; заховуем при немъ и ствержаемъ симъ нашимъ унѣверсаломъ село Хоружовку з людми посполитими и зо всѣми до него прислушаючыми угодѣ и кгрунтами по Тернѣ¹⁸ рѣку; такъ яко по монаршомъ указу и по приказу боярина князя Григорія Григоріевича Ромадановского суть огранычены. А для тоежъ его зычливое у воиску услуги надаемо ему вновь село Бодакву в сотнѣ Сенецкой лежачое з людми тяглими и зо всѣми до него приналежностями и з млынами на рецѣ Сулѣ на Фрулѣнскоій греблѣ о пяти¹⁹ клѣткахъ стоячыми. Теды яко позволяемъ ему пререченому пану Григорію Гамалѣи тыми селами Хоружовкою и Бодаквою владѣти и всякое *от* людей посполитихъ послушенство и повинность звыкшую дорочную а з млыновъ часть войсковую кромѣ мелницкой мѣрочки *от*бырати. Такъ мѣти хочемъ и повагою сего унѣверсалу нашего приказуемъ, жебы ему в томъ нѣхто з старшины и чернѣ жадное неважилъся чинити перешкоды. Козаки однакъ в тыхъ селахъ мешкаючые для свойхъ у воиску услугъ, з осѣдлостями своѣми мають быти захованы приналежитихъ свойхъ войсковыхъ волностахъ, а воити з людми посполитими, жебы ему во всемъ были послушными. Для лучшее заствердости и поваги сеи унѣверсаль рукою нашею власною подписавши печат нашу войсковую притиснути розказалисмо. Данъ в Батуринѣ януарія²⁰ [11]; року [1689].

Звишьменованный гетман рукою власною. [місце печатки]

На арк. 2: Унѣверсаль пану Григорію Гамалѣи на греблю Кхрулу даньи, от гетмана Мазепи, Нашому Монастиреви Свято Михайловскому Золотоверхо Кіевскому 1689, генваря [11] теперъ служачій

ІР НБУВ, ф. 301, № 216 (Г. Документи Кіївського Михайлівського Золотоверхого монастиря), 2 арк.

Старі шифри: арк. 1 – оп. № 44; арк. 2 – Л. 119, № 15; № 15; № 43.

№ 2.

1694, листопада 16. [Лохвиця]. – Духівниця Григорія
Михайловича Гамалії

Во Имя Отца і Сына и Святаго Духа, Аминь.

Я, Григорій Михайлович Гамалѣя, тепер будучи *от* Христа Бога моего на тѣлѣ моемъ болестию знятим, *от* которого Богъ вѣсть. А ще прийдю ку первой перфенціей здоровья моего, или нѣтъ; еднак подлугъ декрету самага Христа Владыки, будѣте рече готови, так ѣя памятаючи, жебѣ мя смертная квота знецацка *от* свѣта, неразлучила, тим остатное волѣ моеї себѣ готовост показуючи тестаментомъ, вѣрною працею набытокъ мой распоряжаю, того запобѣгаючи, абы позейшлости моеї з сего временного свѣта, ништо з крвныхъ близких и далекихъ приятелей моихъ сему моему тестаменту небыл спречнымъ; в плод Христу Богу самага мя з душею полецивши, тело много грѣшное тожѣ землѣ яко землю, препославши, мѣти хочу по моеї малжонѣце, жебѣ оное было при Храмѣ Рождества Пречистой Девы Богородицы по звичаю християнскому поховано: Тежѣ она малжонѣца моя будетъ вѣдати якъ за душу мою до святыхъ мѣсть и церквей лохвицкихъ легкацію *отдати*: А що якъ много *ест* набытковъ, которыхъ през килка десятъ лѣтъ. з милимъ моймъ малжонѣкомъ. нажили; всѣ ей до шафовання подаю; и яко вишей описалосѣ, ожадную *наименшую* рѣчь не повиненъ ей ништо турбовати; такъ а не иначе мѣти хочу: \\ и тымъ тестаментомъ под клятвою святыхъ отецъ, триста и осмъ на *десять* в Некеї собранныхъ упоминаю: Тут же докладаю, иди *даст* Богъ моеї малжонѣце по смерти моеї килка часый вѣка сего прожити, в тотъ часъ на кончинѣ своей такъ же подлугъ декрету божого мѣтеъ тестаментомъ ствердити, кому що подлугъ волѣ своей. А *найбарзей* тому, кто ей будетъ шанувати легкацію чинити позволяю; Такою волю мою обяснивши, тутъ на семъ тестаментѣ особъ вираженныхъ, на прозбу мою до моего дому прибувшихъ, старшихъ и меньшихъ *остатнымъ* жекгнаннемъ прошу. жебѣ для лепшого увѣрення до сего тестаменту, руки. и печати свой приложили, дѣялося в дому моемъ. року [1694]. ноеврія . [16]:

Я. Петъръ Иоанович протопопа Лохвицкий,

при печати моеї руку свою подписую

Симеонъ Иоанович священникъ пречистий [місце печати]

Григорій Ракъ руку свою подписую,

Никита Мартисенко атаманъ городовий Лохвицкий:

Никита Юрченко войт з бурмистрами
при печати Ратуша Лохвицкого подписуемся:
Марко Климентович руку свою подписую [місце печатки]
Яковъ Яремович руку свою подьписую
Павел Мартусъ рукою²¹ своею подписую
Юско Тимченъко, и многих било людей вѣрегодни при том
било немало:

На звороті арк. 2: Духовниця блаженной памяти пана Григорія Михайловича Гамалѣна, 1694, ноеврія 16.

ІР НБУВ, ф. 301, № 216 (Г. Документи Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря), 2 арк.

Старі шифри: арк. 1 – Л. 134, № 126; оп. № 198; арк. 2 зв. – № 115; № 127.

№ 3.

1716, серпня 17. [Лохвиця]. – Духівниця Марії Васи́лієвної
Григорієвої Гамалєїної

Въ Имя Отца и Сына и Святаго Духа,

Я, Марія Васи́лієвна Григорієва Гамалѣнна, зостаючи в старости лѣтъ а зближаючи к смерти памятаючи когда повелѣніемъ божіимъ будетъ мнѣ отити от временной сей жизни, дабы потомъ не было турбаціи наслѣдникомъ по мнѣ будучимъ о кгрунтахъ и набыткахъ покойнымъ мужемъ моймъ Григоріемъ за власніе наши гроши купленыхъ, которіе я прежде сего по прошенію честного отца Филарета Коцаковскаго, ігумена монастыра Мгарскаго з правами и записами, всѣ, в свойхъ (: яко нижей описано :) положеныхъ зостаючіе до тоей обители леговала, всѣхъ моихъ крвныхъ отдаливши, что якъ без совѣту ясне велможного пана гетмана учинилося, такъ безъ универсалу его жъ рементарскаго видячи быти некрѣпко, и разсуждаючи тую святую обитель во всемъ и зобылюющую. По смерти вышреченного отца ігумена, по намовѣ и прошенію крвныхъ мойхъ онымъ же мой всѣ кгрунта тестаментомъ записала, лечь и посемъ, когда зайшло мене поважное рейментарское писаніе, такъ же ясне в Богу Преосвященный Митрополит Київскій словесно мнѣ прекладаль прошеніе висоце в Богу Превелебнаго его милосты отца Іоаникія Сенютовича ігумена Свято Михайловскаго Київскаго, теперъ Архимандрита Святыя Великія Лавры Кієво Печерскія, теди я здала на

разсужденіе и волю прежде реченныхъ высокоповажныхъ особъ, дабы по своему изволенію кгрунта тые распорядили, не *отдаляючи* еднакъ *от* оныхъ и моихъ кривныхъ, какое распорядженіе кгрунтовъ моихъ учинивши ясне велможный панъ *гетманъ* изволилъ и мнѣ чрезъ писаніе ознаями, я прето теперъ тое заслушное принявши и благоразумному тому разсужденію силовившись, жадными не вводячися намовами за доброй моей и здравой памяти, преждные обѣдвѣ *легаціи* такъ монастыревѣ Мгарскому яко и своимъ кривнымъ данные касую уничтожаю и некрѣпкіе впредъ быти и звѣствую, а едну остатнюю теперъ написаную и зявляю и утверждаю, которая такъ в собѣ *зостае* млины на греблѣ Хрулевской в полку Лубенскомъ в сотне *Сенчанской* на рецѣ Сулѣ з шестма каменній и трома колами ступними, село Хрули з людми, з дворцемъ и з належитими да оного озерами, луками сѣножатми, лѣсами, полями пахатными, футоръ Ведкалувку, стоячій под Коновалом зо всеми до него належитостями Святой обители Михайловской Кіевской надаю, нащо все и унверсалъ рейментарскій потвержателный и грамоту Царского Величества подлуг того жъ унѣверсалу виданую *отци* Михайловскіе имѣють. Пану Іоанну Михайловичу Гамалѣи онуку моему даю в вѣчное \\ в вѣчное уживане на той же вышписанной греблѣ млины о чотырма каменми и двома колами ступними, садъ под Христиновкою и слободку з людми тамъ же поселеную что такъ вѣчными часи непремѣнно и неподвижимо быти, хотячи записую и утвержаю дабы нѣхто такъ с кривныхъ моихъ далныхъ и ближныхъ якъ тежъ и з властей всякихъ сію мою остатнюю *легацію* неважился касовати и перемѣняти якої аныя сама поки вживыхъ *зостаю* *отмѣняти* и разоряти вже власти таковой не имѣю и *отрицаюся* а особливе дѣти пана Михайла Гамалѣи брати пана Іоанна дабы оного нѣ в чомъ противъ сего писанія не *турбовали*, а если би хто мѣлъ противо сеей *вираженной* моей волѣ учинити, тому обыклимъ *запрѣщеніемъ* *запрѣщаю*, анафема бути. Писано року [1716], августа [17]

Во увереніе и извѣстые яко неумѣющая *писат* своею рукою вмѣсто имени крестъ написую и *печат* прилагаю

Я у милстне *прошенный* до сеей духовниці [місце печатки] руку мою *подписую*: Павел Петровичъ *презвитер* Преображенскій Лохвицкій:

На *прошеніе* госпожи Амалѣевой при том ным будучи сией духовниці *подписуюся* іермонах Модестъ

Ілнѣцкій намѣсникъ Печерскій
 Іеромонахъ Евстратый на изволеніе
 паней Амалѣевой к сей духовницѣ руку мою подписую.
 Стефан Пештычъ сотник Лохвицкій:
 Того жъ року и мѣсяца присутвующу мнѣ в обители
 Святой Киево Печерской на прошеніе *отцевъ*
 Михайловскихъ з Сибѣрскихъ странъ и аз грѣшный на
 сей легацій ей милости Маріѣ Гамалѣевой руку мою
 подписую *архиерей* схимонахъ Феодор митрополить Сибѣрскій. //
 Вкладъ благодѣтелки похваляя, и прошенію *отцевъ* Михайлов-
 скихъ дозвѣтвоя, руку мою подписахъ. Іоасафъ Кроковскій ми-
 трополить Киевскій.

На звороті арк. 2: Духовниця от ей милости паней Маріѣ Га-
 малѣиной на кгрунта обители Свято Михайловской Золотоверховской
 Киевской данная року [1716] місяця августа [17] дня²².

ІР НБУВ, ф. 301, № 216. (Г. Документи Київського Михайлівського
 Золотоверхого монастиря), 2 арк.

Старі шифри: арк. 1 – Л. 139, № 189; оп. № 261; арк. 2 зв. – № 179; № 190.

¹ *Бодаква, Хруль* – села Лохвицького району Полтавської області *Хо-
 ружівка* – село Недригайлівського району Сумської області.

² *Петров Н.И.* Описание рукописей Церковно-археологического музея
 при Киевской духовной академии. – К., 1875–1879. – Вып. 1–3. – С. 160–
 206, 581–622.

³ ІР НБУВ, ф. 312, № 535/1763, арк. 1 зв.–2; Акты, относящиеся к
 истории Западной России, собранные и изданные археографической
 комиссией – (далі – АЗР). – Т. 2. – СПб., 1848. – С. 152–153. – Ін-т руко-
 пису Нац. б-ки ім. В.І. Вернадського, ф. 312, №535/1763, арк. 1 зв.–2. –
 (Далі – ІР НБУВ).

⁴ Копії цих документів містяться в збірнику першої пол. XVIII ст.
 Київського Золотоверхого Михайлівського монастиря, що зберігається в
 зібранні Софійського кафедрального собору у фондї ІР НБУВ (див.– ІР
 НБУВ, ф. 312, №535/1763, 523 арк.).

⁵ *Симоновский П.И.* Краткое описание о козацком малороссийском
 народе и о военных его делах. – М., 1847. – С. 93–94.

⁶ *Сокирко О.* Лицарі другого сорту. Наймане військо Лівобережної
 Гетьманщини 1669–1726 рр.: – К., 2006. – С.71, 237.

⁷ Універсали Івана Мазепи. 1687–1709. – К., – Л., 2002. – С.186.

⁸ *Лазаревський А.* Очерки старейших дворянских родов Черниговской

губернии // Зап. Черниг. губерн. стат. ком. – Чернигов, 1868. – Кн. 2, вып. 1/2. – С. 118–119; *Модзалевський В.Л.* Два старинних духовних заповіщання // Историко-литературный сборник: посвящается В. Срезневскому (1891–1916). – Л., 1924. – С. 94; *Микитась Н.* Давньоукраїнські студенти і професори. – К., 1994. – С. 135; *Ситий І.* Тестамент Якова Лизогуба // Пам'ять століть. – 1997. – № 3. – С. 11; *Мицик Ю.* Гетьман І. Скоропадський – покровитель Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря у Києві // Сіверянський літопис. – 2000. – № 4. – С. 56.

⁹ *Модзалевський В.Л.* Малороссийский родословник. – К., 1908. – Т. 1: А–Д. – С. 289.

¹⁰ *Ведкалівка (Ветхалівка), Піски, Коновалове* – села Гадяцького району Полтавської області.

¹¹ ІР НБУВ, ф. 312, №535/1763, арк. 383 зв.

¹² Там само, арк. 505–507.

¹³ *Христиновка (Христанівка), Гамаліївка* – села Лохвицького району Полтавської області.

¹⁴ Там само, арк. 76–76 зв.

¹⁵ У тексті “Росии”.

¹⁶ У тексті “поданный”.

¹⁷ Виправлено.

¹⁸ *Тери* – річка, права притока Сули, ліва притока Дніпра, Сумська область.

¹⁹ Виправлено.

²⁰ Виправлено.

²¹ У документі “рокою”.

²² Напис дати зроблено пізніше архіваріусом (XVIII ст.), який помилково передав літери кирилівського алфавіту “сі” арабськими цифрами 14. (За описом маєностей Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря тестамент Марії Гамалії датується 1716, августа 17: ІР НБУВ, ф. 312, №411/372, арк. 11).